

Recenzje

Emil Popławski, **Frazemy z biblijnymi nazwami osobowymi w gwarach polskich**, Libron — Filip Lohner, Kraków 2014, s. 289.

Ostatnie lata przyniosły znaczny przyrost opracowań na temat ilościowego i jakościowego zasobu rodzimych, utrwalonych połączeń wyrazowych pochodzenia biblijnego. Prace te w zdecydowanej większości nakierowane zostały na opis tego rodzaju jednostek pod kątem ich form obecności zarówno w dawnych, jak i nowszych polskich translacjach biblijnych, na poszukiwanie genetycznych zależności względem wzorca kanonicznego oraz na ukazanie różnego rodzaju przekształceń formalno-semantycznych, jakim one podlegają w obszarach wtórnych użyc, głównie literackich, potocznych, a także medialnych. Do nielicznych i zazwyczaj ograniczonych do prac przyczynkowych należą takie ujęcia, które za cel stawiały sobie opis funkcjonowania tego typu konstrukcji w zasobach gwarowych polszczyzny. Naprzeciw potrzebie wypełnienia tej dotkliwej luki w badaniach zarówno dialektologicznych, jak też frazeologicznych wychodzi nowo wydana książka Emila Popławskiego *Frazemy z biblijnymi nazwami osobowymi w gwarach polskich*.

Głównym celem liczącej blisko 300 stron monografii Autor uczynił próbę zebrania i opisu tych poświadczeń gwarowych, w których odbicie znajdują biblijne nazwy osobowe pochodzenia nowotestamentowego. Obiektem ekscerpcji i opisu stały się spetryfikowane jednostki o typie frazeologizmów i paremii, z wyraźną przewagą tych ostatnich. Podstawą materiałową opracowania uczyniono ekscerpty ze Słownika gwar polskich, redagowanego i wydawanego w Instytucie Języka Polskiego PAN w Krakowie, wzbogacone o poświadczenia zawarte w Nowej księdze przysłów polskich, a także o kilka publikacji i zapisów rękopiśmiennych tekstów gwarowych. W efekcie tak zaprojektowanych kwereń zebrano i poddano analizie 483 frazemy gwarowe z onomastycznym komponentem osobowym pochodzenia biblijnego.

Całość opracowania obejmuje trzy różnej wielkości rozdziały. Pierwszy z nich zawiera stosowne i rzetelnie ujęte dane na temat założeń wstępnych

pracy, jej celów i przyjętej podstawy materiałowej, rozwiązań metodologicznych, zastosowanej terminologii, sposobu zapisu wyekscerpowanych frazemów oraz ich lokalizacji źródłowej.

Najobszerniejszą i zarazem centralną pozycję całej monografii stanowi jej część druga, która obejmuje prezentację i analizę zebranego materiału gwarowego ujętą na wzór quasi-słownikowy w 48 mikroopisach. Podstawą wydzielenia owych części materiałowOfych stała się obecność danej nazwy osobowej (jej form pochodnych lub derywatów) w składzie leksykalnym badanych frazemów. Poszczególne segmenty materiałowe ułożone zostały w porządku alfabetycznym hasłowych komponentów onomastycznych. Z kolei w obrębie każdej cząstki wypracowany został klarowny i dobrze przemyślany schemat opisu, w którym znalazły się kolejno informacje przybliżające: (1) daną postać biblijną, (2) ogół miejsc nowotestamentowych, w których pojawia się konkretna nazwa osobowa, oraz (3) wskazanie na święta ku czci danej postaci, a także dni ich obchodów. Po przytoczeniu tych danych następuje prezentacja zebranych frazemów w porządku odpowiadającym typologii utrwalonych połączeń wyrazowych wypracowanej przez badaczy lubelskich, tj. Andrzeja Marię Lewickiego i Annę Pajdzińską. Jak jednak łatwo zauważyć, jest to w sumie model klasyfikacyjny z jednej strony częściowo w stosunku do wzorca zredukowany (bez klasy wskaźników frazeologicznych), z drugiej zaś rozszerzony o jednostki przysłowiowe, których z kolei brak jako osobnej klasy w typologii Lewickiego i Pajdzińskiej.

W świetle gatunkowego charakteru zebranych i poddanych analizie jednostek przyjęcie frazematyecznej perspektywy opisu uznać należy za decyzję w pełni uzasadnioną. Także jako trafny i celowy postrzeżać należy ten schemat prezentacyjny, który dzieli ogół frazemów zebranych pod daną nazwą osobową na mniejsze «klocki» materiałowe, skupione wokół semantycznie uogólnionych postaci hasłowych wyabstrahowanych z obszaru ich użyc gwarowych. Te ostatnie zaś umieszczone zostały w porządku obejmującym poszczególne ugrupowania dialektalne, tj. dialekty: śląski, małopolski,

mazowiecki, wielkopolski, kaszubski oraz dialekty kresowe. Do poszczególnych cytatów gwarowych dołączone zostały także dane o ich lokalizacji geograficznej oraz źródłowej. Wszelkie uwagi drugiego planu oraz konieczne objaśnienia i dopowiedzenia znalazły się w części przypisowej, co w efekcie odpowiednio hierarchizuje cały opis.

Wartością samą w sobie pozostaje ta część rozdziału prezentacyjno-analitycznego, w której każda z części materiałowemu wyposażona zostaje w odpowiedni komentarz o wielorakich typach danych. Obok odniesienia się do wielkości, rodzaju oraz stratyfikacji zaprezentowanych w poszczególnych zbiorach frazemów znajdują tu miejsce rozliczne dane wprost lub kontekstowo objaśniające poszczególne jednostki, łączące w sobie tyleż bogaty, co interdyscyplinarny zbiór informacji nie tylko z obszaru należącego do stricte rozumianej dialektologii, ale też w dużej części wkraczające w dziedzinę etno- i socjolingwistyki, bez pominięcia odniesień do sfery kultury, obyczajowości i wierzeń ludowych.

Całość opracowania zamyka jego część trzecia, w nagłówku ujęta lapidarnie jako Konkluzje. W istocie obejmuje ona obszerne, odpowiednio podzielone zestawienia tabelaryczne z odnośnymi komentarzami. Czytelnik znajdzie tu kolejno: dane na temat (1) ilościowego udziału poszczególnych typów frazemów w całym korpusie materiałowym, (2) alfabetyczny wykaz badanych jednostek i ich rozmieszczenie na obszarze polskich dialektów, ciekawą poznawczo (3) klasyfikację zebranych frazemów, odwołującą się do założeń teorii pól semantycznych, wreszcie równie interesujące dane wskazujące na (4) zależności pomiędzy frekwencją użytej nazwy osobowej w Nowym Testamencie a liczbą zawierających ją frazemów. Godne zauważenia i docenienia są wszystkie te elementy końcowe rozprawy, które składają się na jej część aneksową, obejmującą wykazy licznie stosowanych w pracy skrótów, rejestr źródeł wyekscerpowanego materiału dialektalnego oraz obszerne zestawienie literatury cytowanej i tematycznej, jakkolwiek tego rodzaju rozdział przytoczonych prac nie został przez Autora przeprowadzony. Wreszcie na samym końcu umieszczony został alfabetyczny indeks uogólnionych postaci hasłowych omawianych frazemów, który daje czytelnikowi szybką i miarodajną orientację w zasobie ilościowym i jakościowym poddanego analizie materiału.

Próba zebrania i opisu spetryfikowanych jednostek gwarowych z komponentami w postaci biblijnych nazw osobowych, niezależnie od swoich walorów metodologicznych i poznawczych, stanowi także zachętę do zgłoszenia pewnych uwag oraz podzielenia się kilkoma polekturowymi refleksjami.

Bliższy ogólny zaprezentowanego materiału wyraźnie pokazuje, że w zasobach frazematycznych z nowotestamentowymi nazwami osobowymi mamy do czynienia z różnym stopniem «biblijności» tego rodzaju jednostek językowych. Gros zebranych i poddanych analizie utrwalonych konstrukcji (frazemizmów i przysłów) nie ma bowiem bezpośredniej motywacji biblijnej, a jedynym ogniwem motywacyjnym łączącym daną jednostkę z tekstem kanonicznym (biblijnym) jest obecność w jej składzie nominacji osobowej o rodowodzie nowotestamentowym. Jak wynika z oglądu zaprezentowanego w pracy materiału, spora liczba jednostek zaklasyfikowanych tu jako frazemy z biblijnymi nazwami osobowymi ufundowana została przez ludową tradycję nie tylko religijną, ale też świecką. Co więcej, tego rodzaju nominacje osobowe w większym stopniu funkcjonują w języku ludowym przez pryzmat ich nosicieli jako świętych Kościoła katolickiego, ich zaś kalendarzowe przypomnienie wpisuje się w porządek pór roku oraz rytm życia i określonych prac wiejskich (np. *Po świętym Michale siej żyto choćby i na skale, Na świętego Marka rychły groch, późna tatarka*). Ten rodzaj zebranych frazemów, co warto było osobno podkreślić, zdecydowanie góruje nad jednostkami o bezpośredniej motywacji biblijnej, odwołującej się nie tylko do nominacji osobowych, ale też określonych zdarzeń i scen biblijnych (np. *Judaszowskie pocałowanie, Ewa dała, Adam wziół*). W tym też, jak sądzę, upatrywać należy podstawowej różnicy pomiędzy omawianym materiałem gwarowym a literackim i ogólnym zasobem frazematyki biblijnego pochodzenia.

Dość ogólne zaprezentowanie w części wnioskowej danych na temat zależności pomiędzy poszczególnymi nowotestamentowymi nazwami osobowymi a liczbą frazemów zawierających w swoim składzie daną nominację domaga się nie tylko uogólniających wniosków z tego wynikających, ale też rodzi dość oczywiste pytanie o te nazwy osobowe pochodzące z kart Nowego Testamentu, które w ogóle nie znalazły poświadczeń w ekscerpowanych tekstach źródłowych.

Wreszcie z uwagi na konieczność uwzględnienia w pracy także tych nazw starotestamentowych, które znajdują poświadczenia w księgach Nowego Testamentu, nieco sztuczne, czego Autor ma pełną świadomość, okazało się tytułowe ograniczenie do osobowych nazw nowotestamentowych. Ów problem, który w recenzowanej monografii znalazł niemal «salomonowe rozwiązanie», najlepiej pokazuje, że opracowanie E. Popławskiego otwiera się na dalsze, naturalnie wyłaniające się obszary badań w tej dziedzinie. Z całą pewnością ta część, która dotyczy nazw osobowych o rodowodzie wyłącznie starotestamentowym, wymaga w przyszłości dopełnienia, do czego Autora, jako najlepiej przygotowanego w tym względzie, szczerze zachęcam.

Konkludując, należy uznać, że nowo wydana monografia Emila Popławskiego przynosi bez wątpienia pionierską na tę skalę próbę opisu polskiego materiału gwarowego obejmującego utrwalone połączenia językowe z biblijnymi komponentami w postaci nazw osobowych. Zaslugą Autora jest dokonanie obszernej kwerendy źródłowej z uwzględnieniem ogółu głównych ugrupowań dialektałnych, w tym także obszarów kresowych. Bezspornym walorem pracy jest dobrze przemyślany, klarownie zbudowany i konsekwentnie zrealizowany schemat prezentacji i opisu zebranych frazemów, tworzący w tym względzie wzorzec dla przyszłych ujęć z tego zakresu. Dzięki odwołaniu się do wszechstronnych płaszczyzn opisu konkluzje, jakie udało się Autorowi wyprowadzić na podstawie zgromadzonego i poddanego analizie materiału gwarowego, skutkują wieloma ważnymi ustaleniami nie tylko natury lingwistycznej, ale też kulturowej, etnologicznej i religioznawczej.

Stanisław Koziaara

Kraków, Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN